

Beata Stępień-Załucka

Uniwersytet Rzeszowski

Mariusz Załucki

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Pytania prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w związku z potrzebą wykładni przepisów prawno spadkowych

1. Funkcjonowanie w Unii Europejskiej ma istotne znaczenie w obszarze zapewnienia przez państwo jednolitości prawa nie tylko w oparciu o krajowy porządek prawny, ale także na tle obowiązywania prawa unijnego, co stanowi nie lada wyzwanie. Wielokrotnie przebywając przy różnych okazjach we Wrocławiu, ale także spotykając się choćby w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą czy Nałęczowie, rozmawialiśmy z Wojtkiem o różnych tego aspektach. Zastanawialiśmy się czy idea jednolitego prawa w Europie jest w ogóle możliwa. Czy jest to ten obszar, gdzie następować będzie dalsza harmonizacja, czy też istotną wartością państw europejskich jest odrębność ich prawodawstw. Wnioski były różne, nie zawsze pokrywały się z poprzednimi. Niewątpliwie był to obszar, który w naszych wspólnych poglądach, jeżeli dziś możemy tak w ogóle powiedzieć, a raczej pochwalić się, że takie mieliśmy, ciągle ewoluował. Rozważaliśmy, czy to jest już taki europejski zwyczaj, by dążyć do jednolitego prawa czy też obowiązujące prawo, a może przemijająca moda. Wówczas nasz wspólny Kolega podkreślał, że „zwyczaj należy odróżnić od prawa, wszak to taki zespół pozapaństwowych norm postępowania postrzeganych przez odpowiednio duży krąg podmiotów, u których wytworzyło się przekonanie, że jest to prawo”, a przechodząc do sedna, często mawiał, iż „jest to moda, w dodatku czysto akademicka, niemniej problem będzie narastał i raczej nie będzie już lepiej”, a w związku z tym mieliśmy zobaczyć, że „konieczne będzie jakieś rozwiązanie”. Nie zawsze spotykało się to z naszym zrozumieniem. Wielokrotnie poszukiwaliśmy „dowodów przeciwnych”.

Jednym z obszarów, które zdawały się potwierdzać konieczność odrębności prawa krajowego miało być prawo spadkowe. Do niedawna była to bowiem dziedzina, której harmonizacja w Europie w zasadzie nie dotyczyła – co więcej – uważano, że leży poza kompetencjami Unii Europejskiej. W ostatnich latach to się jednak zmieniło, trochę w związku ze zmieniającymi się zwyczajami, w części przez modę, i nieco przez prawo. Europejczycy zaczęli bowiem na szeroką skalę emigrować, nabywać rozmaite dobra zagranicą, co w wypadku ich śmierci rodziło określone problemy związane zwłaszcza

z niejednorodnymi rozwiązaniami krajowymi w tym obszarze. Inne reguły dotyczące wskazania prawa właściwego dla dziedziczenia, inne przepisy prawa materialnego, w tym inny krąg spadkobierców i inne zasady ochrony osób bliskich spadkodawcy powodowały rozmaite trudności. Zostało to dostrzeżone na poziomie instytucjonalnym Unii Europejskiej, gdzie nagle prawo spadkowe stało się jednym z elementów przeobrażeń europejskiego prawa prywatnego w duchu harmonizacyjnym. W ten sposób „dowody przeciwne” potwierdziły regułę. Dzisiaj proces ten nadal postępuje. W ostatnim zaś czasie, z związku z wejściem w życie i rozpoczęciem stosowania rozporządzenia nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. Parlamentu Europejskiego i Rady UE w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego¹, duch harmonizacji zyskał nowe oblicze. Dla zapewnienia jednolitej wykładni tego aktu we wszystkich państwach związanych rozporządzeniem sądy krajowe rozpoczęły proces wyjaśniania wątpliwości, jakie pojawiają się i w tej mierze. Rozbieżność orzecznictwa krajowego także i tu nie pozwala na osiągnięcie satysfakcjonujących rezultatów. Mimo niewielkiej popularności związanej z wykorzystaniem instrumentów prawnospadkowych przez społeczeństwo europejskie w praktyce, realia stosowania przepisów z tej dziedziny w skali ponadkrajowej zdają się zachęcać do dalszego ujednociania prawa. Jedynym instrumentem, jaki może temu służyć na obecnym etapie rozwoju prawa europejskiego i pozwolić na ujednoczenie wykładni jest – jak się wydaje – pytanie prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości UE, co w sprawach spadkowych stanowi istotne *novum*. Stąd w niniejszej wypowiedzi skoncentrujemy się na praktyce stosowania pytań prejudycjalnych przez sądy w sprawach dotyczących spadku, zwłaszcza że – jak można sądzić – rodzi się w tym zakresie nowy europejski zwyczaj, z pewnością także i nowe prawo, a być może także i moda. Czy instrument ten może rozwiązać problemy niejednorodnego prawa spadkowego państw europejskich?

2. Nasze rozważania rozpocząć wypada od przypomnienia, że instytucja pytania prejudycjalnego określona została w treści art. 267 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej² (dawny art. 234 TWE). Przepis ten mówi, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej jest uprawniony do orzekania w trybie prejudycjalnym o wykładni traktatów lub o ważności i wykładni aktów przyjętych przez instytucje, organy bądź jednostki organizacyjne Unii³. Istota tego instrumentu opiera się na zasadzie współpracy pomiędzy sądami krajowymi i sądowymi organami unijnymi w dążeniu do zapewnienia poszanowania prawa w interpretacji oraz stosowaniu prawa unijnego. Prowadzi to do wniosku, iż regulacja ta sprowadza pytania prejudycjalne do jednego z zasadniczych instrumentów zapewnienia jednolitości stosowania prawa unijnego przez sądy krajowe

¹ Dz. Urz. UE L 201/107 z 27.07.2012 r.

² Dz. Urz. UE C 326/47 z 26.10. 2012 r. (TFUE).

³ K. Wojtyczek, *Przekazywanie kompetencji organów władzy sądowniczej podmiotom międzynarodowym*, [w:] J. Wawrzyniak, M. Laskowska (red.), *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Marii Kruk-Jarosz*, Warszawa 2009, s. 430-431.

wszystkich państw członkowskich⁴. Tym samym praktyka przyznaje im funkcję łącznika w utrzymaniu niezależności narodowych sądów z jednej strony, przy jednoczesnym zapobieżeniu utrzymaniu w mocy orzeczenia sprzecznego z duchem prawa unijnego w kraju członkowskim, z drugiej⁵.

Podmiotem uprawnionym do zadawania pytań prejudycjalnych są sądy państw członkowskich, a nie strony postępowania przed takimi sądami. Uprawnienie to nie może doznawać żadnych ograniczeń w drodze regulacji prawa krajowego⁶ i należy do suwerennych decyzji sądu⁷. Przedmiotem pytania wstępnego może być kwestia obowiązywania i wykładni prawa pierwotnego, a także pochodnego⁸. W przypadku, gdy w sprawie głównej rozstrzyganej przed sądem krajowym powstanie zagadnienie związane z powyższymi kwestiami, sąd ten uznając, iż decyzja w przedmiotowym obszarze jest niezbędna do wyrokowania, jest władny wystąpić z wnioskiem do Trybunału o rozpatrzenie pytania. Trybunał natomiast jest, co do zasady, zobowiązany udzielić odpowiedzi na nie⁹.

Wszczęcie procedury następuje poprzez wystosowanie zapytania przez sąd krajowy. Powinno być zawarte w formie pisemnej i skierowane do Sekretarza Trybunału Sprawiedliwości. W dalszej kolejności po zleceniu przetłumaczenia tekstu (memoriałów, wniosków, argumentów, uwag wraz z odpowiedziami na nie, jeśli takie wystosowano, wszelkich akt i dokumentów składających się na dowody w sprawie lub ich uwierzytelnionych odpisów i samego pytania) na języki Unii, przekazuje on stronom w postępowaniu, w związku z którym pytanie zostało wystosowane, państwu członkowskim oraz instytucjom Unii (Komisji, Parlamentowi Europejskiemu, Radzie Unii Europejskiej i Europejskiemu Bankowi Centralnemu, jeśli wydały one akt, o którego wykładnię wnioskowano), Sędziemu Sprawozdawcy i Rzecznikowi Generalnemu zawiadomienie (odesłanie) o wniesieniu pytania prejudycjalnego, jak również umieszcza w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej obwieszczenie o wniesieniu pytania prejudycjalnego¹⁰.

Istotnym etapem rozpoznawania sprawy przed Trybunałem jest opinia Rzecznika Generalnego. Jego zadaniem jest publiczne przedstawianie, przy zachowaniu całkowitej bezstronności i niezależności, uzasadnionych opinii w sprawach, które zgodnie ze Statutem Trybunału Sprawiedliwości, wymagają jego zaangażowania. Rzecznik sporządza opinię w przedmiocie sposobu rozstrzygnięcia sprawy, jaka wpłynęła do Trybunału. Opinie rzeczników nie są wiążące dla sędziów Trybunału ani dla sądów krajowych,

⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16 grudnia 1981 r. w sprawie 244/80 *P. Foglia przeciwko M. Novello*, ECLI:EU:C:1981:302.

⁵ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 24 maja 1977 r. w sprawie 107/76 *Hoffman La Roche przeciwko Centrafarm*, ECLI:EU:C:1977:89.

⁶ W. Postulski, *Jednolite i efektywne stosowanie prawa wspólnotowego przed sądami państw członkowskich*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 6, s. 35.

⁷ Zob. A. Wentkowska, *Europejski Trybunał Sprawiedliwości i sądy krajowe. Doktryna i praktyka w stosowaniu prawa wspólnotowego*, Sosnowiec 2005, s. 223.

⁸ Zob. D. W. K. Anderson, *Reference to the European Court*, London 1995, s. 115; A. Knade-Plaskacz, *Pytanie prejudycjalne do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawach czysto wewnętrznych*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2006, nr 1, s. 29.

⁹ Postanowienie Trybunału Sprawiedliwości z dnia 15 stycznia 2004 r. w sprawie C-235/02 *Postępowanie karne przeciwko Marco Antonio Saetti i Andrea Frediani*, ECLI:EU:C:2004:26.

¹⁰ Por. art. 23 Statutu Trybunału Sprawiedliwości UE, <http://curia.europa.eu/> [dostęp 06.02.2018].

niemniej często treść wyroku pokrywa się z treścią opinii. Finalnym etapem postępowania jest zaś wydanie wyroku w sprawie, gdzie Trybunał ustosunkowuje się do pytań zadanych przez sąd krajowy. Wyrok taki staje się prawomocny z chwilą ogłoszenia. Na jego podstawie sąd krajowy winien rozstrzygnąć spór przy uwzględnieniu sentencji wyroku prejudycjalnego.

3. Z kolei rozporządzenie nr 650/2012, zwane unijnym rozporządzeniem spadkowym, to akt prawny, który ma kompleksowo regulować sprawy międzynarodowego prawa spadkowego Unii Europejskiej. Akt ten stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. (art. 83 ust. 1). Jego głównym zadaniem jest usunięcie przeszkód w swobodnym przepływie osób, które dotychczas napotykały trudności w wykonywaniu przysługujących im praw w zakresie spraw spadkowych mających skutki transgraniczne. Rozporządzenie w związku z tym obejmuje wszystkie cywilnoprawne aspekty transgranicznego dziedziczenia majątku po osobie zmarłej i – jako akt prawny powszechnie obowiązujący – zrewolucjonizowało na terenie Unii Europejskiej międzynarodowe prawo spadkowe¹¹. Obecnie to właśnie ten akt określa zasady dotyczące jurysdykcji w sprawach spadkowych o wymiarze międzynarodowym, a zatem wskazuje, których państw członkowskich sądy są właściwe w danej sprawie spadkowej, jak również precyzuje, jakie materialne prawo krajowe znajdzie zastosowanie do rozstrzygnięcia takiej sprawy¹². Wykorzystane w rozporządzeniu łączniki, zwłaszcza zaś łącznik miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, to nowość w tym obszarze, zrywająca z dotychczasową tradycją niektórych państw Europejskich, w tym Polski¹³. Przed wejściem rozporządzenia w życie w państwach nim związanych zastosowanie znajdowały krajowe regulacje dotyczące prawa prywatnego międzynarodowego, które – z oczywistych względów – nie były jednolite. Ustalenie jakiego prawa (prawa którego kraju) dana sprawa spadkowa podlega oraz który organ winien rozstrzygnąć spór jej dotyczący, nie zawsze było zadaniem łatwym. Ten praktyczny problem stawał się coraz większym wyzwaniem, tak dla organów stosujących prawo, jak i dla doktryny. Jako zaś, że na terenie Unii Europejskiej ponad pół miliona spraw rocznie to sprawy dziedziczenia transgranicznego, a w niektórych krajach rezydenci z państw obcych stanowią znaczną część populacji¹⁴, dostrzeżono m.in., iż regulacje prawa spadkowego mogą w tym kontekście być przedmiotem wielu wątpliwości¹⁵. Skoro Unia Europejska postawiła sobie za cel utrzymanie i rozwój przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w której zapewniony jest swobodny przepływ osób (art. 3 ust. 2 TUE), to w celu prawidłowego funkcjonowania takiej przestrzeni konieczne było przyjęcie środków w obszarze

¹¹ P. Lagarde, *Présentation du règlement sur les successions*, [w:] G. Khairallah, M. Revillard (red.), *Droit Européen des successions internationales. Le règlement du 4 juillet 2012*, Paris 2013, s. 5 i n.

¹² J. Fitchen, „Recognition”, *acceptance and enforcement of authentic instruments in the succession regulation*, „Journal of Private International Law” 2012, nr 2, s. 323 i n.

¹³ A. Machnikowska, M. Załucki, [w:] M. Załucki (red.), *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 2 i n.

¹⁴ Zob. Komunikat Prasowy Komisji Europejskiej z 26.07.2012 r. (IP/12/851).

¹⁵ R. Frimston, *Brussels IV? Conflicts of the laws of succession in the European Union: perspectives for harmonization*, „Private Client Business” 2004, s. 351-355.

prawa prywatnego mających skutki transgraniczne. Było to niezbędne do prawidłowego funkcjonowania wspólnego rynku i stało się podstawą uzasadnienia dla wprowadzenia do prawa Unii Europejskiej aktu prawnego porządkującego te zagadnienia.

Dzisiaj, po niespełna trzech latach stosowania nowych przepisów prawnospadkowych już wiadomo, że rozporządzenie nie rozwiązało wszystkich problemów tego obszaru. Co więcej, można śmiało wysnuć tezę, że rozporządzenie spowodowało nowe problemy. Chęć pogodzenia przez ustawodawcę unijnego rozbieżności krajowego prawa spadkowego jest przyczyną nowych, nieistniejących dotąd wątpliwości. Próby ich rozstrzygnięcia zostały już podjęte. Instrumentem, który posłużył temu celowi było właśnie pytanie prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zauważyć jednak trzeba, że praktyka stosowania pytań prejudycjalnych na tle rozporządzenia nr 650/2012 dopiero się rodzi. Do dzisiaj bowiem zadano jedynie kilka pytań w tym obszarze. Każde z nich ma jednak istotne znaczenie dla stosowania przepisów tego aktu. Jak można sądzić, pytania te zapoczątkowały postępowanie, które w związku z licznymi wątpliwościami w praktyce stosowania przepisów rozporządzenia, stanie się pewnym zwyczajem sądów rozstrzygających sprawy spadkowe w UE. W przeciwnym razie harmonijne stosowanie nowego aktu prawnego we wszystkich państwach nim związanych będzie zakłócone, jeżeli w ogóle możliwe.

4. Prezentując rodzącą się praktykę, wskazać trzeba, że pierwszym pytaniem prejudycjalnym zadany na tle stosowania przepisów rozporządzenia było pytanie zadane przez polski Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim. Sąd ten zwrócił się do Trybunału postanowieniem z dnia 8 marca 2016 r. Problem, którego dotyczyła rozpoznawana przed nim sprawa to kwestia tego, czy jeden z rodzajów zapisu (zapis windykacyjny – *legatum per vindicationem*) o skutkach rzeczowych w jednym państwie jest skuteczny w sytuacji, w której dotyczy on nieruchomości położonej w innym państwie, którego prawo nie zna instytucji zapisu wywierającego bezpośredni skutek rzeczowy (sprawa C-218/16 *Aleksandra Kubicka*)¹⁶. W sprawie, w której obywatelka polska zgłosiła się do notariusza w Słubicach z chęcią sporządzenia testamentu zawierającego zapis windykacyjny dotyczący domu położonego w Niemczech, notariusz odmówił sporządzenia takiego testamentu z uwagi na fakt, iż w jego ocenie taka czynność byłaby sprzeczna z niemieckim prawem, które nie zna zapisu o skutkach rzeczowych. Sąd, rozpoznając zażalenie na odmowę sporządzenia aktu notarialnego testamentu, postanowił zwrócić się do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem „Czy art. 1 ust. 2 lit. k) i l) lub art. 31 rozporządzenia [nr 650/2012] należy interpretować w ten sposób, że dopuszczają one odmowę uznania skutków rzeczowych przewidywanego przez statut spadkowy zapisu windykacyjnego (*legatum per vindicationem*), jeśli zapis ten dotyczy prawa własności nieruchomości położonej w państwie członkowskim, którego prawo nie zna instytucji zapisu wywierającego bezpośredni skutek rzeczowy?”. W dniu 17 maja 2017 r. pojawiła się opinia rzecznika generalnego Trybunału Sprawiedliwości, w której zarekomendowano udzielenie odpowiedzi prejudycjalnej, zgodnie z którą nie dopuszcza się

¹⁶ Postanowienie Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 8 marca 2016 r., V Cz 644/15, niepubl.

odmowy uznania skutków rzeczowych przewidywanego przez statut spadkowy zapisu windykacyjnego (*legatum per vindicationem*), jeśli zapis ten dotyczy prawa własności nieruchomości położonej w państwie członkowskim, którego prawo nie zna instytucji zapisu wywierającego bezpośredni skutek rzeczowy, tzn. gdzie po śmierci zapisodawcy nie powoduje automatycznego transferu przedmiotu zapisu do majątku zapisobiercy. Jednym z głównych argumentów, wedle którego zarekomendowano przyjęcie takiego stanowiska, było zaś wskazanie, że rozporządzenie jest odpowiedzią na potrzebę zapewnienia zgodności norm kolizyjnych oraz jurysdykcyjnych, która jest szczególnie wyrażona w sprawach spadkowych ze względu na różnorodność kwestii wymagających rozwiązania, będących powodem wysokiego stopnia skomplikowania takich spraw, a konkretnym głównym celem rozporządzenia nr 650/2012 jest cel wyrażony w preambule rozporządzenia, która wyjaśnia, że „w europejskiej przestrzeni sprawiedliwości obywatele muszą być w stanie uregulować zawczasu swoje sprawy spadkowe” oraz, iż „należy ułatwić prawidłowe funkcjonowanie rynku wewnętrznego poprzez usuwanie przeszkód w swobodnym przepływie osób, które napotykały obecnie trudności w wykonywaniu przysługujących im praw w zakresie spraw spadkowych mających skutki transgraniczne”¹⁷. Zasadniczo Trybunał Sprawiedliwości podzielił te zapatrywania. W ocenie Trybunału art. 1 ust. 2 lit. k) rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie odmowie uznania w państwie członkowskim, którego system prawny nie zna instytucji zapisu windykacyjnego, skutków rzeczowych takiego zapisu z chwilą otwarcia spadku zgodnie z wybranym przez spadkodawcę prawem właściwym dla dziedziczenia. Prawo przenoszone za pośrednictwem zapisu windykacyjnego jest prawem własności, znanym prawu niemieckiemu, nie ma podstawy dla dokonywania dostosowania w rozumieniu art. 31 rozporządzenia nr 650/2012. Dlatego według Trybunału „art. 1 ust. 2 lit. k) i l) oraz art. 31 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie odmowie uznania przez organ państwa członkowskiego skutków rzeczowych zapisu windykacyjnego znanego prawu właściwemu dla dziedziczenia wybranemu przez spadkobiercę zgodnie z art. 22 ust. 1 owego rozporządzenia, gdy odmowa ta następuje w oparciu o uzasadnienie, w myśl którego zapis ten dotyczy prawa własności nieruchomości położonej w tym państwie członkowskim, którego ustawodawstwo nie zna instytucji zapisu wywierającego bezpośredni skutek rzeczowy z chwilą otwarcia spadku”¹⁸.

Inny problem praktycznego stosowania przepisów rozporządzenia, gdzie sąd krajowy zwrócił się z pytaniem prejudycjalnym widać w sprawie, w której niemiecki Kammergericht w Berlinie powziął wątpliwość w zakresie stosowania w europejskim prawie spadkowym charakterystycznej dla prawa niemieckiego instytucji zwiększenia udziału małżonka w spadku w ramach uproszczonego wyrównania dorobków w małżeństwie ustałym na skutek śmierci spadkodawcy (sprawa C-558/16 *Mahnkopf*)¹⁹. W pytaniu prejudycjalnym chodzi o precyzyjne wyznaczenie zakresu zastosowania przepisów

¹⁷ ECLI:EU:C:2017:387.

¹⁸ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 12 października 2017 r. w sprawie C-218/16 *Aleksandra Kubicka*, ECLI:EU:C:2017:755.

¹⁹ Dz. Urz. UE C 30 z 30.01.2017 r., s. 20.

rozporządzenia w kontekście stosowania przepisów prawa krajowego, które regulują sytuację dziedziczenia majątku po osobie zmarłej. Pojawiła się bowiem właśnie wątpliwość, czy zastosowanie przepisów prawa krajowego na mocy rozporządzenia spadkowego oznacza m.in. stosowanie takich przepisów prawa krajowego, które regulują stosunki majątkowe po śmierci jednego z małżonków poprzez podwyższenie ustawowego udziału przypadającego małżonkowi pozostałemu przy życiu. Przypomnieć w tym kontekście trzeba, że niemieckie prawo przewiduje unikatową w skali europejskiej regulację, wedle której sytuacja małżonka, którego małżeństwo ustało w wyniku śmierci drugiego z małżonków jest uprzywilejowana. Związane jest to z podstawowym w prawie niemieckim małżeńskim ustawowym ustrojem majątkowym określanym jako *Zugewinnngemeinschaft*, czyli rozdzielną majątkową z wyrównaniem przyrostu wartości majątków. Sens tego ustroju sprowadza się do obowiązku wyrównania przyrostu wartości majątków obu małżonków po ustaniu małżeństwa. W wypadku zaś śmierci jednego z małżonków, zgodnie z ust. 1 § 1371 BGB, wyrównanie przyrostu następuje w ten sposób, że ustawowy udział w spadku pozostającego przy życiu małżonka podwyższa się o $\frac{1}{4}$. Na tym tle zrodziła się w związku z tym wątpliwość, czy przepisy unijnego rozporządzenia spadkowego należy stosować również do przepisów prawa krajowego, takich jak wspomniana powyżej norma BGB. Skutkiem zastosowania w danym wypadku niemieckiego prawa krajowego byłby m.in. obowiązek zwiększenia udziału spadkowego zmarłego małżonka spadkodawcy nawet wówczas, gdyby dziedziczenie nie dotyczyło obywateli niemieckich, ale akurat prawo niemieckie okazałoby się prawem właściwym dla danej sprawy spadkowej. Mogłoby to zaś oznaczać w niektórych przypadkach dążenie do wskazania przez niektórych prawa tego kraju, które w ich ocenie byłoby prawem dla nich korzystniejszym, przyznającym większe uprawnienia prawno-spadkowe²⁰.

W stanie faktycznym sprawy obywatel niemiecki zmarł, pozostawiając po sobie wdowę oraz syna. Do dnia śmierci spadkodawca pozostawał w związku małżeńskim z uczestniczką postępowania. Pomiędzy małżonkami istniał ustawowy ustrój rozdzielnosci majątkowej z wyrównaniem dorobków. Małżonkowie w chwili zawierania związku małżeńskiego posiadali obywatelstwo niemieckie i zamieszkiwali w Niemczech. Małżonkowie nie zawierali majątkowej umowy małżeńskiej. Spadkodawca nie dokonywał żadnych rozrządzeń na wypadek swojej śmierci. Majątek spadkodawcy znajdował się na terytorium Niemiec z wyjątkiem udziału wynoszącego $\frac{1}{2}$ części w prawie własności nieruchomości położonej w Szwecji. Na wniosek małżonki zmarłego sąd spadku w dniu 30 maja 2016 r. wydał krajowe poświadczenie dziedziczenia, zgodnie z którym ustawowymi spadkobiercami L. Mahnkopfa są uczestnicy postępowania, dziedziczący spadek w częściach równych. Następnie małżonka zmarłego wystąpiła z wnioskiem o wydanie europejskiego poświadczenia spadkowego. Poświadczenie miało posłużyć ujawnieniu przejścia prawa własności nieruchomości położonej w Szwecji na spadkobierców

²⁰ Zob. M. Margoński, *Ujawnienie w europejskim poświadczeniu spadkowym udziału w spadku nabytego tytułem wyrównania dorobków w małżeństwie spadkodawcy i spadkobiercy – glosa do postanowienia Kammergericht w Berlinie z dnia 25 października 2016 r.*, 6 W 80/16, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2017, nr 15, *passim*.

L. Mahnkopfa. Wniosek ten został jednak oddalony przez sąd krajowy, który uznał, że § 1371 ust. 1 BGB odnosi się do kwestii dotyczących małżeńskiego ustroju majątkowego, nieobjętych zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Postanowienie to zostało zaskarżone przez małżonkę zmarłego zażaleniem skierowanym do sądu odsyłającego, Kammergericht Berlin. Sąd ten zadał zaś pytania prejudycjalne: „1) Czy art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że jego zakres stosowania («dziedziczenie majątku po osobach zmarłych») odnosi się również do przepisów prawa krajowego, które, jak § 1371 ust. 1 BGB, regulują stosunki majątkowe po śmierci jednego z małżonków poprzez podwyższenie ustawowego udziału przypadającego małżonkowi pozostałemu przy życiu? 2) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytanie pierwsze – czy art. 68 lit. 1) i art. 67 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że udział przypadający pozostałemu przy życiu małżonkowi, nawet jeśli jest to ułamek udziału powstały w wyniku podwyższenia na podstawie przepisów regulujących stosunki majątkowe, jak § 1371 ust. 1 BGB, może zostać ujęty w całości w europejskim poświadczeniu spadkowym? W przypadku udzielenia na powyższe odpowiedzi co do zasady przeczącej – czy można jednak w drodze wyjątku udzielić odpowiedzi twierdzącej w odniesieniu do stanów faktycznych, w których: a) to poświadczenie jest wydawane w celu dochodzenia przez spadkobierców w konkretnym innym państwie członkowskim praw do znajdującego się tam majątku zmarłego oraz b) orzekanie w sprawach spadkowych (art. 4 i 21 rozporządzenia nr 650/2012) oraz – niezależnie od tego, jakie prawo kolizyjne zostanie zastosowane – w kwestiach związanych z małżeńskim ustrojem majątkowym następuje według tego samego prawa krajowego? 3) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytania pierwsze i drugie, czy art. 68 lit. 1) rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że ten przypadający pozostałemu przy życiu małżonkowi udział podwyższony na podstawie przepisów regulujących stosunki majątkowe może – z uwagi na to podwyższenie – zostać w całości ujęty w europejskim poświadczeniu spadkowym wyłącznie dla celów informacyjnych?”²¹.

13 grudnia 2017 r. opinię w tej sprawie wydał polski Rzecznik Generalny Trybunału – Maciej Szpunar. W opinii Rzecznika przepis „art. 1 ust. 1 rozporządzenia w związku z jego art. 1 ust. 2 lit. d) należy interpretować w ten sposób, że zakres prawa właściwego dla spraw spadkowych obejmuje uregulowanie, które – tak jak § 1371 ust. 1 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) – określa udział w spadku małżonka pozostałego przy życiu, nawet jeżeli jego zastosowanie jest uzależnione od istnienia określonego ustroju majątkowego, a udział małżonka w spadku zastępuje rozliczenie tego ustroju, lecz równocześnie wielkość tego udziału jest określona na całkowicie innych zasadach aniżeli te, które określają sposób rozliczenia takiego ustroju majątkowego za życia małżonków”²². Pogląd ten rozwiewa więc istniejące w tej mierze wątpliwości²³. Stanowisko to podzielił

²¹ Postanowienie Kammergericht w Berlinie z dnia 25 października 2016 r., 6 W 80/16, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 2017, nr 4.

²² ECLI:EU:C:2017:965.

²³ Por. A. Bonomi, P. Wautelet, *Le droit européen des successions. Commentaire du règlement (UE) n° 650/2012, du 4 juillet 2012*, Bruxelles 2016, s. 89; M. Margoński, *Anmerkung zum Vorlagebeschluss des*

też Trybunał, który w wyroku z dnia 1 marca 2018 r. wskazał, że wykładni art. 1 ust. 1 rozporządzenia spadkowego należy dokonywać w ten sposób, że przepis krajowy taki jak rozpatrywany w postępowaniu głównym, który przewiduje w razie śmierci jednego z małżonków ryczałtowe wyrównanie dorobków przez powiększenie udziału spadkowego małżonka pozostającego przy życiu, jest objęty zakresem stosowania tego rozporządzenia²⁴. Wydaje się jednak, że to nie koniec spraw przed Trybunałem, których przedmiotem jest rozgraniczenie statutu spadkowego od innych statutów.

Z kolei w trzeciej ze spraw, jaka w związku z pytaniem prejudycjalnym zawisła już przed Trybunałem, pojawiła się wątpliwość dotycząca nowego europejskiego instrumentu wprowadzonego przepisami unijnego rozporządzenia spadkowego – europejskiego poświadczenia dziedziczenia (sprawa C-20/17 *Oberle*)²⁵. Przypomnieć w tym miejscu trzeba przy tym, że europejskie poświadczenie spadkowe jest uzupełnieniem istniejących sposobów udokumentowania nabycia spadku. Jednym z istotniejszych problemów, jaki się w związku z tym pojawia, jest kwestia uprzedniego bądź następczego wydania przez właściwy organ państwa członkowskiego dokumentu stwierdzającego nabycie praw do spadku w dotychczasowej formie. Zagadnienie to nie zostało w żaden sposób uregulowane przepisami rozporządzenia, gdyż to wskazuje jedynie, iż poświadczenie nie zastępuje dokumentów wewnętrznych wykorzystywanych do podobnych celów w państwach członkowskich (art. 62 ust. 3 rozporządzenia). Tymczasem możliwe są tutaj kolizje poszczególnych dokumentów, choćby wówczas, gdy wydano już europejskie poświadczenie spadkowe, a następnie wydaje się dokument krajowy, jak też wtedy, gdy w obrocie funkcjonuje już dokument krajowy, a wydawane jest poświadczenie europejskie. Co do spadku położonego w kilku państwach możliwe jest zaś wydanie kilku dokumentów krajowych oraz poświadczenia europejskiego, a nawet kilku niezależnych poświadczeń europejskich.

Na takim tle niemiecki Kammergericht Berlin w dniu 18 stycznia 2017 r. zadał pytanie, „czy art. 4 rozporządzenia należy interpretować w ten sposób, że ustanawia on również wyłączną jurysdykcję krajową do wydawania w państwach członkowskich krajowych poświadczeń spadkowych, których europejskie poświadczenie spadkowe nie zastępuje, co ma skutkować tym, że odmienne postanowienia wprowadzane przez ustawodawców krajowych w odniesieniu do jurysdykcji krajowej do wydawania krajowych poświadczeń spadkowych – takie jak np. § 105 *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* (FamFG²⁶) w Niemczech – są nieskuteczne ze względu na ich sprzeczność z mającym nadrzędny charakter prawem Unii”²⁷. W istocie rzeczy w sprawie chodziło więc o to, czy jeżeli organ jednego z krajów członkowskich jest właściwy w danej sprawie spadkowej obywatela UE, to czy

Kammergerichts an den EuGH vom 25. Oktober 2016, 6 W 80/16 in der Rs. C558/16, Mahnkopf, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 2017, nr 4, s. 212–213.

²⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 1 marca 2018 r. Mahnkopf, ECLI:EU:C:2018:138.

²⁵ Dz. Urz. UE C 112 z 10.04.2017 r., s. 19.

²⁶ Bundesgesetzblatt I z 2008 r., s. 2586 i n.

²⁷ Dz. Urz. UE C 112 z 10.04.2017 r., s. 19.

organ z innego państwa może dokonać dokumentacji praw do spadku w zakresie majątku położonego na terytorium tego państwa.

W świetle powyższego wskazać trzeba, że § 105 wyżej wymienionej niemieckiej ustawy FamFG, regulującej postępowanie w sprawach rodzinnych i sprawach nieprocesowych, stanowi, że w postępowaniach uregulowanych w ustawie sądy niemieckie są właściwe, jeśli sąd niemiecki właściwy jest miejscowo. Właściwość miejscowa sądu niemieckiego w sprawie spadkowej miała zaś wynikać z brzmienia innego przepisu tej ustawy, § 343 FamFG, według którego sądem właściwym miejscowo w sprawie spadkowej jest sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. W razie braku miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w Niemczech w chwili śmierci, rozstrzygające jest ostatnie miejsce zwykłego pobytu na terenie Niemiec. Jeżeli zaś tego nie da się ustalić, to jeśli spadkodawca miał obywatelstwo niemieckie lub istnieje w Niemczech majątek spadkowy, właściwy jest zaś Sąd Rejonowy Schöneberg w Berlinie, który z ważnej przyczyny może przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi²⁸. To stosunkowo szeroko pozwala więc na wskazanie właściwości na terenie Niemiec i nawiązuje do stanu prawnego przed wejściem w życie rozporządzenia nr 650/2012, gdy łącznik obywatelstwa miał dla wskazania prawa właściwego dla spraw spadkowych szersze znaczenie.

W stanie faktycznym sprawy spadkodawca, zmarły 28 listopada 2015 r., był obywatelem francuskim mającym ostatnie miejsce zwykłego pobytu we Francji, pozostawił majątek spadkowy położony we Francji i w Niemczech. W dniu 8 marca 2016 r. wydane zostało we Francji poświadczenie dziedziczenia. Następnie w dniu 31 sierpnia 2016 r. wnioskodawca, będący jednym ze spadkobierców według dokumentu francuskiego, złożył w Sądzie Rejonowym Schöneberg w Berlinie wniosek o wydanie niemieckiego poświadczenia dziedziczenia o skutkach ograniczonych do niemieckiego obszaru prawnego, o treści tożsamej z poświadczeniem francuskim. Postanowieniem z dnia 17 listopada 2016 r. Sąd Rejonowy Schöneberg uznał, zgodnie z art. 4 w zw. z art. 15 rozporządzenia nr 650/2012, że brak jest niemieckiej jurysdykcji w sprawie. Podkreślił przy tym sąd, że przepis niemieckiej ustawy (§ 105 FamFG) nie może uzasadniać niemieckiej jurysdykcji, gdyż byłoby to nie do pogodzenia z nadrzędną normą art. 4 rozporządzenia nr 650/2012. Wnioskodawca złożył zażalenie na to orzeczenie, skierowane do rozpoznania w drugiej instancji przez Kammergericht w Berlinie, który postanowieniem z dnia 10 stycznia 2017 r.²⁹ przedstawił Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej powyższe pytanie³⁰.

Na rozstrzygnięcie przyjdzie jeszcze poczekać. W tym kontekście wydaje się, iż dla jednolitości praktyki w państwach UE należałoby przyjąć, że przepis artykułu 4 rozporządzenia spadkowego przyznaje państwu członkowskiemu ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy jurysdykcję wyłączną do przeprowadzenia całego

²⁸ Zob. P. Mankowski, *Glosa do postanowienia Kammergericht z 10.01.2017 r.*, 6 W 125/16, „Zeitschrift für das gesamte Familienrecht“, 2017, s. 566-568.

²⁹ Postanowienie dostępne w Internecie pod adresem: https://www.jurion.de/urteile/kg-berlin/2017-01-10/6-w-125_16/ [dostęp 11.12.2017].

³⁰ Zob. D. Leipold, *Glosa do postanowienia Kammergericht z 10.01.2017 r.*, 6 W 125/16, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge“ 2017, s. 216-218.

postępowania spadkowego, a zatem także co do wydania dokumentu poświadczającego prawa do spadku³¹, uniemożliwiając tym samym dokumentowanie spadku w innym państwie członkowskim. Dokument poświadczający prawa do spadku wydany w państwie członkowskim z naruszeniem przepisu art. 4 rozporządzenia spadkowego należałoby wówczas traktować jako wydany wadliwie, co umożliwiłoby odmowę uznania jego skutków. Nie będzie to jednak dotyczyć poświadczenia europejskiego, gdyż rozporządzenie nie przewiduje możliwości odmowy uznania skutków wynikających z europejskiego poświadczenia spadkowego w innych państwach członkowskich. Jak można sądzić znajdzie tu ewentualnie zastosowanie procedura uchylająca, o której mowa w treści art. 71 ust. 2 rozporządzenia. Wszystko to jest jednak materia na tyle złożoną, że dopuszczalne wydają się także i inne stanowiska, stąd na praktykę państw członkowskich i ostateczne rozstrzygnięcia, tak jak w sprawie C-20/17 (*Vincent Pierre Oberle*), trzeba będzie jeszcze poczekać. Niewątpliwie relacje pomiędzy dokumentami krajowymi a europejskim poświadczeniem spadkowym są niepewne i być może w przyszłości konieczna będzie kolejna interwencja Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej³². We wskazanym tu kierunku zmierza zaś pogląd Rzecznika Generalnego Trybunału, którym ponownie na tle przepisów rozporządzenia był Maciej Szpunar. Według opinii z dnia 22 lutego 2018 r. artykuł 4 rozporządzenia spadkowego należy interpretować w ten sposób, że określa on jurysdykcję także w odniesieniu do postępowań prowadzonych przed organami sądowymi państwa członkowskiego o wydanie krajowych poświadczeń spadkowych³³.

Kolejne pytanie zadał sąd polski, ponownie Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim. Postanowieniem z dnia 10 października 2017 r. zwrócił się do Trybunału o wyjaśnienie czy art. 46 ust. 3 w zw. z art. 39 ust. 2 rozporządzenia spadkowego należy rozumieć w ten sposób, że wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczenia w sprawie spadkowej, którego wzór stanowi Załącznik nr 1 do rozporządzenia wykonawczego nr 1329/2014 ustanawiającego formularze wykorzystywane na potrzeby rozporządzenia spadkowego³⁴, jest możliwe w stosunku do orzeczeń, które potwierdzają status spadkobiercy, ale nie podlegają wykonalności. Nadto, czy art. 3 ust. 1 lit. G rozporządzenia spadkowego należy interpretować w ten sposób, że akt poświadczenia dziedziczenia sporządzany przez notariusza zgodnie z niespornym wnioskiem wszystkich uczestników postępowania poświadczeniowego, który wywiera skutki prawne prawomocnego postanowienia sądu o stwierdzenie nabycia spadku – taki jak akt poświadczenia dziedziczenia sporządzany przez notariusza polskiego – stanowi orzeczenie w rozumieniu tego

³¹ Por. M. Margoński, *Wyłączny charakter jurysdykcji wynikającej z art. 4 unijnego rozporządzenia spadkowego (analiza na kanwie pytania prejudycjalnego w sprawie C-20/17, Oberle)*, „Polski Proces Cywilny” 2017, nr 3, s. 427-441.

³² Zob. także A. Fötschl, *The Relationship of the European Certificate of Succession to National Certificates*, „European Review of Private Law”, 2010, nr 6, s. 1259-1271.

³³ ECLI:EU:C:2018:89.

³⁴ Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1329/2014 z dnia 9 grudnia 2014 r. ustanawiające formularze, o których mowa w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego, Dz. Urz. UE L 359 z 16.12.2014 r., s. 30.

przepisu, a co za tym idzie, m.in. czy notariusza sporządzającego tego rodzaju akt poświadczenia dziedziczenia należy w świetle art. 3 ust. 2 zd. 1 rozporządzenia spadkowego uznać za sąd³⁵. W stanie faktycznym sprawa spadkobierczyni zmarłego po użyciu notarialnego aktu poświadczenia dziedziczenia wносиła m.in. o wydanie jej zaświadczenia, że akt ten stanowi orzeczenie w rozumieniu przepisu art. 3 ust. 1 lit. G rozporządzenia spadkowego³⁶. Notariusz odmówił wydania takiego zaświadczenia, co spotkało się z zażaleniem wnioskodawczyni na odmowę dokonania tej czynności notarialnej. W zażaleniu wnioskodawczyni wskazywała, że sporządzenie notarialnego aktu poświadczenia dziedziczenia według prawa polskiego zamyka jej drogę do uzyskania sądowego stwierdzenia nabycia praw do spadku, przez co odmowa wydania jej stosownego zaświadczenia negatywnie wpływa na jej sytuację prawną³⁷. Dzięki wydaniu zaświadczenia miałyby możliwość uznania notarialnego poświadczenia dziedziczenia w innych państwach członkowskich, stosownie do procedury to umożliwiającej, przewidzianej przepisami rozporządzenia spadkowego. Niewątpliwie jest to trudna materia, zwłaszcza że w rzeczywistości pytania polskiego sądu zmierzają nie tylko do wyjaśnienia charakteru prawnego notarialnego poświadczenia dziedziczenia, ale m.in. także do ustalenia różnicy między orzeczeniem a dokumentem urzędowym oraz, co niezmiernie interesujące, statusu prawnego notariusza na tle rozporządzenia spadkowego. W tym zakresie pytania są elementem toczony już w Polsce dyskusji o tym, czy powinno się notariusza traktować na tle przepisów rozporządzenia jako sąd³⁸. Obszar ten rodzi zresztą jeszcze wiele innych niejasności, stąd można sądzić, że stanowisko polskiego sądu to jedynie jedno z wielu zagadnień do wyjaśnienia, jakie się w przyszłości w tym obszarze pojawią. Na rozstrzygnięcie przyjdzie jeszcze poczekać, póki co sprawa została dopiero zarejestrowana w Trybunale i toczy się pod sygnaturą C-658/17.

5. Mając powyższe na uwadze, nie ulega wątpliwości, że praktyka pytań prejudycjalnych w sprawach spadkowych, w związku z prawotwórczą rolą orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości przyczynia się do powstawania nowego prawa. Sądy krajowe państw członkowskich Unii Europejskiej muszą się do nich stosować. W ten sposób, dzięki orzecznictwu Trybunału niejednokrotnie system prawa zostaje uzupełniany w tych sferach, których prawodawca unijny nie dookreślił. Liczba orzeczeń Trybunału kształtujących prawo europejskie cały czas wzrasta³⁹, co – jak można sądzić i jak się przewiduje – dotyczyć będzie także i prawa spadkowego. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej dokonuje wykładni prawa unijnego, aby zapewnić jego stosowanie w taki sam sposób we

³⁵ Postanowienie Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 10 października 2017 r., V Cz 308/17, niepubl.

³⁶ Według tego przepisu „orzeczenie” oznacza każdą decyzję w sprawach dotyczących dziedziczenia wydaną przez sąd państwa członkowskiego, niezależnie od nazwy takiej decyzji, w tym postanowienie w przedmiocie ustalenia kosztów postępowania wydane przez urzędnika sądowego.

³⁷ Zob. Uzasadnienie postanowienia Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 10 października 2017 r., V Cz 308/17, niepubl.

³⁸ Zob. np. D. Karkut, *Czy polski notariusz może być objęty zakresem kategorii pojęciowej „sąd” w rozumieniu unijnego rozporządzenia spadkowego?*, „Rejent” 2017, nr 3, s. 9-27.

³⁹ Źródło: statystyki sądowe dostępne na stronie internetowej Trybunału Sprawiedliwości: <http://curia.europa.eu/> [dostęp 6.02.2018].

wszystkich państwach członkowskich. Rodząca się na tym tle praktyka sądów państw europejskich, polegająca na kierowaniu pytań prejudycjalnych na tle unijnego rozporządzenia spadkowego, która być może przekształci się w pewien zwyczaj, spowodować może ujednolicenie dalece rozbieżnych regulacji dotyczących spraw spadkowych. W tym kierunku z pewnością zmierza dotychczasowa praktyka. Dzięki temu ciągle panująca w Europie moda na przemieszczanie się ludności i podążające za nią zmiany w obszarze prawnośpadkowym mogą przekształcić się w modę (a może zwyczaj?) na korzystanie z instrumentów prawnośpadkowych. W celu prawidłowego funkcjonowania tej przestrzeni, w której zapewniony jest swobodny przepływ osób, konieczne jest z pewnością zapewnienie harmonijnego stosowania przepisów prawnośpadkowych we wszystkich państwach UE. Pytanie prejudycjalne, jako instytucja wyjaśniania wątpliwości i kreowania interpretacji, jeżeli będzie odpowiednio często wykorzystywane, będzie mogło służyć – jak sądzimy – rozwiązywaniu niektórych trudności w obszarze, w którym „problem będzie narastał i nie będzie już lepiej”. Z pewnością zaś może to być pierwszy etap harmonizowania poglądów. Jak myślisz, Wojtku?

